

Co je a kde se vzala

ŠETRNÁ TURISTIKA

Na celém světě přibývá lidí, kteří mají dostatek volného času i dostatek peněz, aby se mohli vydat, kamkoli se jim zachce. To je něco nebývalého stejně jako relativně levné ceny dopravy a dalších služeb v současnosti. Jak napsal Charles Arthur v *Independentu* 4. března 2004¹ a jak si s úžasem uvědomíme: Ještě před 50 lety byly cesty do vzdálených míst Země záležitostí výjimečných dobrodruhů. Neexistovala televize, která by fotogenickými reportážemi slavných přírodovědců motivovala k návštěvě nejkrásnějších přírodních scenérií na druhém konci světa, a neexistovaly pravidelné letecké linky, které rychle a levně na ta místa přepraví masy turistů, z Evropy na Bali, z Japonska na Island.

Do poloviny 20. století se na divokou přírodu pohlíželo jako na nevyčerpatelný zdroj. A právě kvalitní přírodní prostředí spolu s kulturními památkami a etnickými jedinečnostmi představuje základní zdroj, z něhož čerpá jeden z nejdynamičtěji se rozvíjejících hospodářských sektorů na celém světě – turismus. Růst cestovního ruchu je dlouhodobý a předpovídá se mu neméně perspektivní budoucnost. Problémem je, že turismus požívá sám sebe. Turismus ničí turismus. Jeho míra a „pravidla“ jsou taková, že turismus ničí právě to, na čem závisí. Současná masová podoba turismu také víc, než si člověk myslí, přispívá k ekologické devastaci – spotřebou neobnovitelných surovin, produkcí skleníkových plynů a komunálního odpadu, zabíráním živé půdy pro stavby a infrastrukturu. Paradoxem je, že mnohé společnosti pod názvem ekoturistika pouze předstírají ekologickou šetrnost, aby přilákali zákazníka.

Existují ovšem výhonky naděje na straně nabídky turistických operátorů a služeb i na straně poptávky, čili nás turistů.

Proč se vydáváme na cestu

Co člověka nutí obětovat pohodlí a nasazovat život, aby zahlédl lidojedy nebo lvy v savaně, prosekával se mačetou pralesem, omrzal v Antarktidě nebo dokonce toužil přistát na Měsíci, případně celý rok škulil, aby se pak mohl čtrnáct dní opalovat na Jadranu, uvidět Paříž a pak zemřít? Do hlubin motivace se vydávají sociologové, psychologové, filozofové či spisovatelé.

Psychologicky se cestovatelé dají rozdělit na dva základní typy. Alocentričtí svým cestováním vyjadřují své vnitřní sebevědomí, zájmy, zvědavost. Psychocentričtí mají rádi blízké prostředí, známé aktivity a bezpečné cestování. Dobrodruzi a chalupáři, chce se zjednodušit. Sociologové hledají motivaci k cestování v potřebě úniku ze všedního života či ve vylepšování sociálního statutu prostřednictvím exotických cest. A. Maslow rozlišuje turisty především podle sociodemografických faktorů, zaměstnání a materiálního zajištění. Tato teorie o motivaci k cestování je údajně dnes nejrozšířenější na světě.² Její pragmatismus asi nejlépe vyhovuje marketingovým potřebám cestovních kancelářů a všem, kdo jsou na cestovním ruchu životně závislí – vlastníkům a zaměstnancům malých penzionů i nejdražších hotelů a restaurací, leteckým společnostem, místním komunitám a někdy i celým státům...

Avšak pilně pracující příslušník střední třídy, který si pravidelně vyrazí s rodinou do čtyřhvězdičkového hotelu s výhledem na pláž, aby tu utratil své celoroční úspory za globálně standardní služby, už není jediným současným „archetypem“ turisty. „Rupert Sheldrake ve své knize *Tao přírody* navrhuje, abychom se na svých cestách proměnili z turistů v poutníky. Rozdíl je podle něj v tom, že zatímco poutník *genius loci* navštívených míst posiluje, turista jej vysává,³ říká Pavel Klvač v časopisu *Sedmá generace*.

¹ Podle: Hugo Charvát, *Independent*: Je ekoturismus skutečně ekologický?, *EcoMonitor* 11. 3. 2004

² Motivační teorie podle: Daniel Mourek, *Motivace k cestovnímu ruchu a ochraně životního prostředí*. In: *Sborník...*, sv. 3, str. 402 a násled.

³ Pavel Klvač, *Sedmá generace* 7-8/2003

Silný jak průmysl

Koncem 20. století se celkový podíl cestovního ruchu na světovém HDP odhadoval na 10,7 %. „V roce 1998 cestovalo do zahraničí 625,2 milionu lidí, v roce 2020 už to má být 1 miliarda 600 milionů osob. V roce 1998 činily příjmy z cestovního ruchu 444,7 miliardy dolarů a v roce 2020 to má být už 2 biliony dolarů, tj. 4,5krát více,“⁴ konstatuje Daniel Mourek z České centrály cestovního ruchu ve studii Cestovní ruch a životní prostředí. Ondřej Mirovský si v časopisu Sedmá generace všimá, že „turismus je a ve 21. století i bude nejrychleji rostoucím odvětvím světové ekonomiky“⁵. Evropská agentura pro životní prostředí v Kodani vyčísluje, že v Evropě se v rozmezí let 1995 až 1999 výdaje na zahraniční cestovní ruch zvýšily o 7 %.⁶

V realitě tato čísla znamenají například, že ve Francii, jedné z nejnavštěvovanějších zemí v celosvětovém měřítku, se jen v 90. letech 20. století o 10 % zvýšil počet tzv. sekundárních obydlí.

Je nasnadě, že turistický rozvoj či zátěž – pojmenování záleží na tom, z jakého hlediska se na věc podíváme – se týká především mořského pobřeží, hor a některých tropických oblastí s deštnými pralesy. Cestovní ruch je také hlavní hnací silou zvyšování poptávky po osobní dopravě. U ekologicky nejméně škodlivější letecké dopravy se do roku 2020 předpovídá dvojnásobný nárůst především díky silicímu cestovnímu ruchu.⁷ Dopravní služby lákají k cestování i proto, že jsou levnější, než je jejich skutečná cena. „Zátěž životního prostředí ve většině případů nehradí znečišťovatelé a tyto nesprávné signály vedou konzumenty ke zvýšené spotřebě,“⁸ konstatuje Daniel Mourek.

Zejména masový turismus klade vysoké nároky na využívání vody a energie, vyvolává výstavbu nejen dalších náročných budov, ale také infrastruktury, jako jsou silnice a dálnice. Zabírá půdu, ale také negativně ovlivňuje ekologické funkce okolních ploch například tím, že je tříští na menší části. Vžil se pro to termín fragmentace krajiny. Turismus devastuje krásné, ale zranitelné kouty přírody, ničí vegetaci, ruší a vyhání živočichy a může nepřímo vyvolávat erozi půdy. Samozřejmě produkuje znečištění vod i množství komunálního odpadu. Zátěž životního prostředí začíná už tiskem množství propagačních materiálů...

Turistika se dá zneužít i jako zbraň. Občanské sdružení Lungta (www.lungta.cz)⁹ upozorňuje na případ, z nějž chce těžit současný čínský režim. Plánem na zesílení turistického ruchu v oblasti západního Tibetu je ohrožena 6714 metrů vysoká hora Kailás. Je to jedna z nejposvátnějších hor na světě, důležitá pro vyznavače hned čtyř asijských náboženství. Čínská vláda rozhodla začít v dubnu 2004 na místě poutního okruhu budovat 60 kilometrů dlouhou silnici. Jedinečné přírodní a kulturní bohatství v bezprostředním okolí hory by tak bylo zničeno. Kampaň na záchranu hory Kailás usiluje v první řadě o zapsání do seznamu světového přírodního dědictví UNESCO.

Chráněná území jako ekonomický zdroj

Turismus se zároveň podílí nebo alespoň může podílet na ochraně životního prostředí. Lidé, které cestovní ruch živí, si dříve či později uvědomí, že kvalitní prostředí a neponičená příroda je prvopočátečním zdrojem jejich obživy, magnetem pro návštěvníky. Část prostředků, které cestovní ruch vyprodukuje, je potřeba vracet do ochrany přírody, památek a místního svérázu.

Vojtěch Kotecký, koordinátor Hnutí Duha a zástupce nevládních organizací v české Radě vlády pro udržitelný rozvoj, upozornil, že ochrana přírodního bohatství „představuje mimořádnou ekonomickou příležitost pro české obce... Odhaduje se, že v evropských zemích ochrana přírody vytváří kolem 100 000 pracovních míst... Například Národní park Bavorský les deset let po svém vzniku přinášel místním obcím 25–30 milionů marek ročně navíc.“¹⁰ Založení italského národního parku Abruzzo vedlo k regeneraci této chudé oblasti. „Srovnávací ekonomická studie zjistila, že po zřízení parku se toto území stalo nejbohatším regionem Apenin, zastavil se

⁴ Daniel Mourek, Cestovní ruch a životní prostředí. In: Sborník..., sv. 3, str. 258

⁵ Ondřej Mirovský, Ekoturismus – žhavé téma dneška, Sedmá generace 7-8/2004, str. 16–18

⁶ Životní prostředí v Evropě: třetí kolo hodnocení. Shrnutí EEA, Kodaň 2003, český překlad, str. 18

⁷ Podle: EEA 2003

⁸ Mourek, Sborník, str. 259

⁹ web: Jan Šatoplet, EkoList 15. 1. 2004,

¹⁰ Vojtěch Kotecký, Zachovalá příroda jako dobrý byznys, Sedmá generace 3/2004, str. 18

odliv obyvatel, vznikla nová pracovní místa a zlepšila se věková struktura obyvatel... Více než 150 rezervací, které vlastní britská Královská společnost pro ochranu ptáků, každoročně přitahuje 1,2 miliónu turistů a vytváří kolem tisíce pracovních míst i příjem místních ekonomik odhadovaný na 19 miliónů liber... Zkušenost obyvatel Bialowiezského pralesa v Polsku ukazuje, že turisté preferují tu část, která leží v národním parku... Tím, co turisty do regionu přitahuje, bývá právě chráněné území,“ konstatuje Vojtěch Kotecký ve svém článku Zachovalá příroda jako dobrý byznys.

Na začátku 90. let vznikla na půdě Federace přírodních a národních parků v Evropě široká diskuse s partnery z oblasti cestovního ruchu a na jejím základě byla formulována Evropská charta udržitelné turistiky v chráněných územích (www.eco-tour.org), která je v souladu s principy Agendy 21.

Když je něčeho moc...

Ekologickou devastaci způsobuje především nepřiměřená kvantita cestovního ruchu, jeho masovost a jeho živelnost, neřízenost. Současná podoba masového cestovního ruchu a jeho trend jsou trvale neudržitelné.

Typickým příkladem je jeden z předních světových turistických cílů – Středomoří. V roce 1999 ho zaplavilo 220 milionů návštěvníků, v roce 2020 už to má být 350 milionů. „Rozmach turistiky v 60. a 70. letech se změnil v rozmach urbanizace, zvláště na pobřeží,“ řekl Paolo Guglielmi ze Světového fondu na ochranu přírody (WWF). Ve vyjádření pro tiskové agentury upozorňuje, že betonování mořského pobřeží, například před hotely v turecké Antalyi nebo v podobě silnic, připravuje ryby, tuleně a jiné živočichy o přirozené prostředí k životu. Při úpravách pobřeží místní rostlinné druhy ustupují dovezené vegetaci. Škody mohou být nenávratné, jako v případě dovezených eukalyptů a mimóz. Vysušil se mokřad a na jeho místě vznikla obrovská písečná duna u města Patara. Exotické druhy teď nelze vymýtít. Turecké pobřeží kvůli turistice ztrácí svou místní identitu. Stereotypní stavby hotelů, které se objevují všude na světě, zaplavují přímořská letoviska, jakmile se stanou módními jako například Kalkan na lýkijském pobřeží. Začal se podobat prefabrikovanému centru díky nadšení, jež vyvolal mezi britskými turisty.¹¹

Pomoci zde má projekt na ochranu biodiverzity v nejcennějších zónách středomořského pobřeží Chorvatska, Tuniska, Turecka, Španělska, Maroka, Korsiky, Sardinie, Itálie, Albánie a Řecka.

I my na to máme

Do role masového turisty se dostává čas od času skoro každý. V roce 2004 se například odhadovalo, že na dovolenou do ciziny vycestuje 3 700 000 Čechů.¹² Už koncem 90. let česká cestovní mobilita byla vyšší než rakouská.¹³ Příloha MF Dnes věnovaná letní dovolené 2004 konstatuje: „Objevil se další silný trend: našinec je ochoten zaplatit si víc za lepší služby a míří i na exotická místa.“¹⁴ Nejvíc nás zamíří právě do citlivého Středomoří, do Chorvatska.

Nemusíme však ani k moři. Lyžařské areály ukusují české horské lesy, monotónní golfové trávníky znehodnocují přírodně a krajinářsky hodnotnější území. Někdy se i představitelé obcí nechají zlákat k megalomanskému projektu, jako je akvapark v Krušných horách.¹⁵ Ten splaskl. Ale podnikatele, který chce vybudovat lyžařskou sjezdovku v nejvýznamnějších partiích Národního parku Šumava, podporují místní a regionální politici i prezident. Argumentují tím, že na druhé straně hory v Rakousku sjezdovka funguje a Češi jezdí tam, místo aby utráceli doma. Že i v Rakousku existují velká lyžařská centra, která zakázala další rozvoj kapacit¹⁶, o tom se moc neví. Na české straně Smrčiny se zachoval „přirozený les se čtvrt tisíciletí starými stromy po celé výšce svahu, takže se v něm střídají buky, jedle, smrky a javory. Jinde zůstal vždy jen jediný výsek původního pralesa – třeba na Boubíně bučina nebo na Trojmezí smrčina,“ hájí rezervaci Hnutí Duha ve

¹¹ Použito: AFP: Turecko chce zachránit deset ekoregionů, Ekolist, 15. 10. 2002

¹² Letní dovolená. Příloha MFD 3. 4. 2004

¹³ Mourek, Sborník, str. 258

¹⁴ Letní dovolená. Příloha MFD 3. 4. 2004

¹⁵ Stránka: 3

Hranici mezi „turistikou“ a zábavou například v příměstských zábavních centrech rozlišuje WTO (World Tourism Organisation) tak, že turistika je pobyt minimálně jednu noc (a méně než jeden rok mimo domov) především za účelem zábavy a rekreace.

¹⁶ Mourek, str. 257

svém internetovém zpravodaji Duhovky.¹⁷ Investování chtivý podnikatel ale pro rozhlasové vysílání BBC¹⁸ vážně tvrdí, že na Smrčíně není pořádný les, je tam prý plno hniјících stromů...

Bohužel, neznalost skutečných přírodních hodnot je určující. Na počátku třetího tisíciletí u nás převládá pocit, že je lepší mít v chráněných územích lyžařské sjezdovky, než udržovat si potenciál málo dotčených míst přírody, ke kterému jsme jako slepí k houslím přišli „díky“ tmě pod svícnem totality. „Byli bychom neradi, kdybychom se na Tanvaldsku, obrazně řečeno, kvůli pár stromům navěky zakopali před světem,“ staví se za zvětšení lyžařského střediska na Špičáku tanvaldský starosta Petr Polák.¹⁹ Je tu však i slyšitelný hlas „advokátů“ těchto ekologických a dosud nedocenených ekonomických hodnot málo narušené přírody, nevládních organizací a některých odborníků. „Špičák by kvůli lanovce a sjezdovce mohl dopadnout podobně jako Čertova hora v Harrachově, kde většina lesa zmizela,“ argumentuje proti Libor Dostál z Lesů ČR.²⁰

Jakými způsoby se dá bránit ekologické devastaci způsobované cestovním ruchem? Již citovaný Paolo Gugliemi z WWF doporučuje „spolupracovat se všemi lokálními aktéry a dlouhodobě prognózovat“.²¹

Ekoturismus jako spása i zhouba

Cesta k udržitelnější turistice vede ve dvou paralelních proudech. „Ozeleňovat“ se může a musí masová turistika, a to prostřednictvím vylepšování ekologických standardů a promyšleného plánování či marketingu na různých úrovních rozhodování. Nejšetrnější varianty turistiky, které nejen nemusí životní prostředí, biologickou i kulturní diverzitu poškozovat, ale naopak mohou pro ně být přínosem, představuje především alternativní turistika. Takové se říká šetrná, udržitelná, měkká, soft, rozptýlená...

Záměrně s šetrnou turistikou nespojujeme obecný název ekoturismus. Ten je pouze podskupinou alternativního turismu. Je v posledních letech označován za nejrychleji rostoucí segment cestovního ruchu. Udává se, že na globálních tržbách z cestovního ruchu se v roce 1997 podílel asi 7 % a jeho růst se odhaduje na 10–20 % ročně.²² Pod pojem ekoturismus se ale vejde kdeso, počínaje masovými zájezdy na africké safari narušujícími životní cykly divokých zvířat, přes zájezdy do kasina umístěného v nedotčené krajině Laosu²³, davy proudící na Machu Picchu nebo na tradiční thajské svátky změněné k nepoznání. Za ekoturismus se považují i cesty do Antarktidy. „Největším zdrojem poškození životního prostředí na Antarktidě je turistika,“²⁴ řekl ale v roce 2003 Zdeněk Venera z Ministerstva životního prostředí ČR, který se jako jeden z odborníků podílel na přípravě zákona o Antarktidě. Mezinárodní Antarktická smlouva turistiku na tomto kontinentu nedoporučuje, ale ani ji výslovně nezakazuje. (Právě globální dohody mohou být výhledově důležitým nástrojem k prosazování šetrnější turistiky.)

Takový „ekoturista“ například nasedne na letadlo, které během jediné cesty na opačnou stranu planety spotřebuje tolik dotované neobnovitelné energie a vyprodukuje tolik skleníkových plynů, kolik jinému člověku stačí na uspokojení jeho životních potřeb po celý rok. „Ekoturista“ se ubytuje ve velkokapacitním hotelu, kterému padl za oběť kus pralesa, mořského pobřeží nebo přirozená místní architektura. Dalšího dne nasedne na motorový člun nebo do terénního auta s řidičem a průvodcem, který je placen za to, že vyhoví zákazníkovi touze po zážitku z divoké přírody. A jede se fotit medvědy do Hudsonova zálivu, lvy do savany nebo skákající delfíny. Avšak zvířata, jak napsal časopis New Scientist, na to budou reagovat stresem – změnou srdečního rytmu, hladiny hormonů a sociálního chování. Projeví se to například vyšší bdělostí odpočívajících medvědů, zděšením lvů, horším příjmem potravy a zmatenějšími projevy lásky u zvířat. „To je nejhorší druh cestování za přírodou,“ říká v Independentu Nigel Dunstone, zoolog z univerzity v Durhamu, který se dopadem turistiky na život zvířat zabývá už od roku 1985.²⁵ Pozitivní je, že v současnosti se tyto informace už stávají součástí

¹⁷ Duhovky 2004-07

¹⁸ Podle BBC někdy začátkem dubna kolem 8.15 ráno

¹⁹ Miloslav Lubas, Plány na větší lyžařské středisko Špičák se nelíbí ekologům, ČTK, 8. 2. 2004

²⁰ Miloslav Lubas, Plány na větší lyžařské středisko Špičák se nelíbí ekologům, ČTK, 8. 2. 2004

²¹ AFP: Turecko chce zachránit deset ekoregionů, Ekolist, 15. 10. 2002

²² Ondřej Mirovský, Ekoturismus – žhavé téma dneška, Sedmá generace 2003/7-8, str. 17

²³ David Nicholson-Lord, Zelená tragédie, Sedmá generace 7-8/2003, str. 19

²⁴ Budeme mít zákon o Antarktidě, MFD 7. 7. 2003

²⁵ Hugo Charvát, Independent: Je ekoturismus skutečně ekologický?, EcoMonitor, 4. 3. 2004

všeobecného povědomí – pronikají na stránky běžného tisku. I „lovby beze zbraní mohou být zničující,“ píše MF Dnes v březnu 2004 a jako příklad dává vliv na novozélandské tučňáky žlutooké. „Vědci varují, že v místech hojně navštěvovaných turisty váží mláďata tučňáků v průměru o desetinu hmotnosti méně než mláďata v klidných oblastech.“²⁶

Do velké množiny ekoturismu se ale vměstnají i skutečně šetrné způsoby rekreace a turistiky, jako je ekoagroturistika, některé dobře organizované cesty malých skupin za dobrodružstvím nebo za hlubším poznáním různých etnik bez náročných požadavků na služby čtyřhvězdičkového stříhu.

Ozeleňování masové turistiky

I masová turistika může vylepšovat své ekologické standardy. Situace, kdy například hotelová nabídka ve světě převyšuje poptávku, dokonce vytváří z ekologických standardů nástroj konkurenčního boje. To ovšem předpokládá na straně poptávky přinejmenším poučeného zákazníka.

Ozeleňování masové turistiky se děje přijímáním přísnějších ekologických norem. Nejsou tak dávno doby, kdy si provozovatelé horských chat nebo přímořských letovisek mohli dovolit legálně vypouštět odpadní vody bez čištění. To je dnes už ve vyspělých zemích nemyslitelné. Jiné ekologicky šetrné přístupy, jako jsou úspory energie, zase přinášejí provozovatelům ekonomické výhody. Jde o to, aby co nejvíc makroekonomických parametrů bylo dobře nastaveno, aby zejména doprava a energie z neobnovitelných zdrojů nebyly skrytě dotovány. Schizofrenní je například situace ve Velké Británii, kde vláda projevuje na plánovací úrovni silnou vůli přijímat opatření směřující zemi k udržitelnému hospodářství. Avšak letecké společnosti naopak v konkurenčním boji přicházejí s bezprecedentně nízkými cenami letenek, čili posilují tu dopravu, která je ekologicky šetrná ze všech výrazně nejméně.

V soukromé sféře se zavádějí programy green managementu v hotelích. Jimi se mohou hotely odlišit v kvalitě poskytovaných služeb, musejí to však umět dát zákazníkovi vědět, aby měl o důvod víc volit právě je. Green management zpravidla vyžaduje investiční náklady. Hotel od počátku projektovaný jako energeticky úsporný dosáhne lepších ekologických parametrů už jen díky promyšlenému uspořádání vnitřních prostor. Dobrovolnou formu „ozeleňování“ například Národní federace hotelů a restaurací ocenila vyhlášením ceny Zelený hoteliér. Mezinárodní asociace hotelů a restaurací vydala publikaci Ochrana životního prostředí v praxi hotelů, která je souborem případových studií individuálních provozovatelů a hotelových společností celého světa. Národní federace hotelů a restaurací ČR už v roce 1996 předala svým členům publikaci Green management – praktické kroky pro řízení hotelového a restauračního zařízení v ekologii přátelském prostředí. Už při projektování se podle metodiky musí myslet na zajištění maximálního průniku denního světla. Hotelové pokoje mají mít nejen individuální ovládání teploty, ale také centrální vypínání elektřiny při odchodu z pokoje pomocí karty elektronického zámku. Čitelné označení pokojů omezí potřebu osvětlení chodby. Vše se musí snadno čistit. V koupelně může být informace, kolik vody proteče bez užitku, pokud host nezavře kohoutek během čištění zubů. Velmi sofistikované jsou i pokyny pro gastronomické provozy. Doporučuje se například maximálně využívat čerstvé suroviny, aby nevznikaly nároky na chlazení, mrazení a skladování.

Česká hotelová federace se v roce 1996 připojila k mezinárodnímu programu Courtoisy of Choice – vytváření vhodného prostředí pro soužití kuřáků s nekuřáky.²⁷ O osm let později uplatnilo skutečně zásadní a rázný přístup Irsko: Sebevědomým zásahem to turistického ruchu je úplný zákaz kouření v tradičních irských hospodách v roce 2004, přestože právě „puby“ patří ke koloritu, který turisty do země láká, a toto nařízení je nutí měnit chování.

Masová turistika však zůstává masovou turistikou. Její ozeleňování má své meze.

²⁶ Eva Bobůrková, Masová ekoturistika ohrožuje zvířata stresem, MFD 20. 3. 2004

²⁷ Podle: Sborník str. 354 a dále

Měkká turistika

Skutečně šetrná, udržitelná, měkká či též „soft“ turistika vyžaduje radikální změnu přístupu. Především šetrná turistika rekreanty a cestovatele spíše rozptyluje než koncentruje. Žádá lepší informovanost a vyspělost nejen po poskytovatelích turistických služeb, ale předpokládá neobvyklé vlastnosti i u samotných turistů. Nedá se tedy očekávat, že právě po ní bude toužit každý.

V definování, co vlastně je environmentálně šetrná turistika, se výrazně angažoval Program OSN pro životní prostředí (UNEP). V roce 2002, který byl vyhlášen Mezinárodním rokem ekoturistiky, se uskutečnila celosvětová konference o šetrném cestovním ruchu v kanadském Québecu.

„Konvenční masová turistika klade důraz na zajištěné pohodlí ve velkých, technicky vybavených centrech (pláže, lyžařská střediska aj.) s obsluhou zajišťující unifikované služby. Nyní se ale stále více prosazuje moderní trend, který požaduje individualitu a spontánnost, poznání a informace, místní odlišnosti, tradiční kulturu i přírodu. Zákazníci dávají přednost ubytování v rodinách, malých hotelech a penzionech, snaží se být nezávislí a objevovat.“²⁸ Tak popisuje trend Vojtěch Kotecký, koordinátor Hnutí Duha v časopisu Sedmá generace.²⁹

Přesto i malá skupina turistů nebo individuální cestovatel může negativně ovlivňovat životní prostředí. Stačí, aby jako dopravní prostředek zvolil letadlo a za svůj cíl ekologicky citlivou oblast a tam se choval bezohledně.

Charakteristika udržitelné turistiky

- Zaměřuje se na kvalitu zážitku.
- Zohledňuje sociální rovnost, respektuje potřeby místní komunity.
- Zaměstnává místní obyvatele a zapojuje je do plánování a rozhodování.
- Zůstává v mezích možností využití místních zdrojů (minimalizuje negativní vlivy, spotřebu energie, efektivně řídí odpadové hospodářství, recykluje).
- Zachovává celou šířku rekreačních, vzdělávacích a kulturních možností v rámci a napříč generacemi.
- Je založena na aktivitách, které reflektují charakter místa a regionu.
- Umožňuje turistovi seznámit se s navštíveným regionem a podporuje jeho zájem o komunitu a životní prostředí.
- Nelimituje ostatní odvětví při uplatňování principů udržitelnosti.
- Je integrována do místního, regionálního či národního rozvojového plánu.
- Minimalizuje nepříznivé dopady na místní společenství, kulturní dědictví, krajinu, zvyky a živočišné druhy a zároveň podporuje sociální a ekonomickou prosperitu.
- Zanechá hmotné a sociální prostředí neoslabené, v ideálním případě i zkrášené, jako zdroj pro budoucí požitky.

Podle: Ing. Daniel Mourek, Cestovní ruch a životní prostředí. Sborník K udržitelnému rozvoji ČR: vytváření podmínek, Centrum UK pro otázky životního prostředí, Praha 2002

²⁸ Vojtěch Kotecký, Zachovalá příroda jako dobrý byznys, Sedmá generace 3/2004, str. 18-20

²⁹ Sedmá generace 3/2004

Inteligentní a citlivý cestovatel na Galapágách

Příkladem zvládané turistiky v mimořádně atraktivní oblasti se jeví způsob jejího řízení na ekvádorských Galapágách. Popisuje ho Ondřej Mirovský v časopisu Sedmá generace 3/2004: Souostroví Galapágy ve východním Pacifiku je z přírodovědného a vývojového hlediska ve světě naprosto výjimečné, žije tu řada endemických druhů a v toto prostředí nejvíc inspirovalo Charlese Darwina k formulování jeho evoluční teorie. Už v roce 1954 tu byl zřízen národní park. V době boomu ekoturistiky jsou Galapágy obrovským magnetem pro turisty. V devadesátých letech narostl počet návštěvníků téměř trojnásobně na současných 66 000 tisíc. Zdejší přírodu ohrožuje přílišná koncentrace návštěvníků, znečištění z plovoucích hotelů, související nárůst počtu stálých obyvatel, nadměrná spotřeba pitné vody zvýšené obhospodařování okolních mořských ekosystémů či zanášení cizích druhů. Turistický ruch živí 80 % zdejších obyvatel a 60 % veškerých ekvádorských příjmů z turistiky pochází právě odtud.

Ohrožení „produktivní“ galapážské přírody vyvolalo reakci. „V roce 2000 spustila mezinárodní nezisková organizace Rainforest Alliance ve spolupráci s Ekvádorským sdružením na ochranu přírody Conseraviony Desarrollo dobrovolný ekoturistický certifikační program SmartVoyager™ (inteligentní a citlivý cestovatel). Diskuse nad přípravou standardů trvaly tři roky a zapojili se do nich jak vědci, ochranáři, tak zástupci turistického sektoru. Hlavním mottem změn bylo vytvořit z citlivě a kvalitně provozovaného turismu nástroj ochrany přírody,“ píše Ondřej Mirovský. Program se snaží minimalizovat environmentální dopady a poskytuje ekologicky uvědomělému návštěvníkovi možnost vybrat si odpovědného a certifikovaného poskytovatele turistických služeb. Zásadní důraz se klade na snížení masovosti turistických aktivit, na hospodárnější využívání příbřežních ekosystémů a snižování jejich znečištění. Do budoucna by návštěvníci i společnosti, které z nich profitují, měli být stále více zapojováni do ochrany galapážské přírody.

Program SmartVoyager už přinesl první dobré výsledky. Připojily se k němu i dvě velké turistické společnosti a nabízejí podívanou šetrnou k přírodě. Zlepšilo se čištění odpadních vod z turistických lodí, tuhý odpad se třídí, používají se ekologicky šetrné barvy. Z programu profitují i místní obyvatelé, protože zaměstnavatelé jim výrazně zlepšili pracovní podmínky a dávají jim přednost při obsazování pracovních míst. Uvažuje se o začlenění programu do národního turistického plánu.

Další údaje o Galapágách doplňuje v Sedmé generaci Zdeněk Hrubý: Platí se tam vysoké vstupné, které umožňuje regulovat návštěvnost. Na ostrovech se kromě čtyř osad nesmí bydlet, lodě slouží současně jako hotely a dopravní prostředek. Vylodí se jenom na určených místech, počet lodí je limitován, veškeré odpadky se odvázejí zpět. Na ostrovech se člověk smí pohybovat jen po vyznačených stezkách a některá území jsou turistům zcela uzavřena. Průvodci jsou současně také strážci a musejí mít složenou přírodovědnou zkoušku.³⁰

Ekologické značky v cestovním ruchu

Zřejmě nejlepším nástrojem k rozvoji ekologicky šetrnějšího cestovního ruchu se v poslední době zdají být dobrovolné certifikační programy – ekologické značky. Těchto značek pro ekologicky šetrnou turistiku ve světě existuje kolem stovky.

Nejznámější je Green Globe 21. Jak píše Ondřej Mirovský, „je prvním a zřejmě nejlépe propracovaným systémem udělování ekologické známky pro turismus“.³¹ Kandidát na udělení ekologické známky se nejdříve musí zaregistrovat a dostane informace, jaké kroky má udělat, dále se posuzují jeho výsledky, provádí se audit, a teprve potom může používat certifikovanou ekoznačku. Existuje řada národních značek, například dánská Green Key, pacifická Green Leaf, baleárská Ecotour. Jiné ekologické certifikační systémy jsou také zaměřeny na některou složku turismu, Blue Flag na udržitelné využívání pláží a moře, Ecotel na ubytovací zařízení.³²

Ani šetrná turistika se však neobejde jen s certifikačními programy. Potřebuje promyšlené řízení jak na národní, tak na regionální a místní úrovni.

³⁰ Podle: Jsme jen hosty, nic víc. Rozhovor se Zdeňkem Hrubým. Sedmá generace 7-8/2003

³¹ Ondřej Mirovský, Ekoturismus – žhavé téma dneška, Sedmá generace 7-8/2003

³² Podle: Ondřej Mirovský, Ekoturismus – žhavé téma dneška, Sedmá generace 7-8/2003

Například v Irsku byl v roce 1997 nastartován program k povzbuzení cestovního ruchu a současně k ochraně prostředí. V grantech na něj směřovalo v roce 1998 celkem 2,5 milionu liber. Jedním z projektů této iniciativy byl i národní program zvýšení povědomí o udržitelném turismu mezi širší irskou veřejností. Zaměřil se na základní hodnoty irského turismu, důležitost ochrany těchto hodnot a roli, kterou při dosahování těchto cílů hraje každý jednotlivec.³³ Švýcarská národní turistická centrála zase používá ve svých reklamních sloganech prohlášení namířená přímo proti masovému turismu. V České republice vzniklo několik studií na téma udržitelná turistika, které byly publikovány ve sborníku K udržitelnému rozvoji ČR: vytváření podmínek vydaném Centrem Univerzity Karlovy pro otázky životní prostředí v roce 2002. O rok později je možno zaznamenat pokus vytvořit Centrum šetrné turistiky v Rychnově u Jablonce.

Na národní úrovni ovšem je vhodné dohodnout ekologické standardy služeb, analyzovat trh a vytvářet národní turistické politiky, které zahrnou i ekologické požadavky. Obdobně to platí i pro regionální plánování a lokální spolupráci institucí a soukromníků, kteří poskytují turistické služby. Například na Klatovsku v Nýrsku a okolí začali používat marketingovou značku ekoregionu Úhlava. Na projektu spolupracuje plzeňské centrum pro komunitní spolupráci. Poskytovatelé služeb pro turisty, kteří značku mohou používat, se zavazují, že budou třídit odpad, šetrně zacházet s pitnou vodou a energiemi.³⁴

Šetrnější turistické produkty nabízejí také některé cestovní kanceláře zaměřené na dobrodružnější cestování, jako je u nás například Livingstone, Kudrna, Nomád, Adventura. Organizace ECEAT zase nabízí ekoagroturistické pobyty. Organizace World Wide Opportunities on Organic Farms soustřeďuje kontakty na ekofarmy v celém světě, kde návštěvník může za pomoc při zemědělských pracích dostat stravu a ubytování, sám si platí pouze cestu.

Na snaze dostat turistiku více pod kontrolu se významně podílejí nevládní organizace.

Jak uvedl Daniel Mourek, při tvorbě šetrnějšího turistického produktu se uplatňuje také marketing. Jsou potřeba alespoň minimální požadavky na místní dodavatele služeb – například na ekologický způsob dopravy, spotřebu energií, místní suroviny. V cenové politice se uplatňuje princip solidarity či podpory místních komunit, jak to dělá například systém Nadace Partnerství v projektu Greenways v ČR. Při komunikaci se argumentuje informacemi o spotřebované energii nutné k realizaci cesty, o způsobu dopravy, o místním společenství. Jde i o volbu materiálů na prospekty. Důležitým činitelem je dostatečné školení personálu i vůle k inovacím a nevyzkoušeným cestám. Marketingovým cílem je též systematické budování image ekologicky kvalitní turistické destinace.³⁵

V kurzu je odpovědná turistika

Jaký tedy je odpovědný turista? Je inteligentní a citlivý? Je „smart voyager“, jak si vzala do názvu svého certifikačního programu na Galapágách organizace Rainforest Alliance?

Definovat ideál odpovědného, inteligentního a citlivého turistu se pokusil Ondřej Mirovský: „Svůj záměr realizuje prostřednictvím certifikované cestovní kanceláře, vlastněné nejlépe komunitou (obyvateli) v cílové oblasti... Nepřepravuje se letadlem... V místě se pohybuje buď individuálně, nebo v menších skupinách – UNEP doporučuje maximálně 25členné skupiny... Je environmentálně uvědomělý a také velmi ohleduplný k prostředí, rozhodně jenom pozoruje a fotí. Podporuje tradiční dovednosti a styl života místních obyvatel, mnohdy i vyšší cenou za služby než u konvenčních „masových“ aktivit...“

Turistika prostě potřebuje lepší vzdělanost, komplexnější vnímání. „Je to průmyslové odvětví obchodující s lidským setkáváním a zážitky, které se neobejde bez nějakých zásad,“ píše v ekologickém časopisu Resurgence v roce 2002 David Nicholson-Lord a pokračuje: „Pokud se má turistika v 21. století vypořádat se stovkami milionů lidí létajících po celé zeměkouli, čekají ji zásadní změny. Jejich realizace není nepředstavitelná – zdanění turistů a leteckého paliva, prosazení hranic únosnosti, omezení letišť, dohoda o

³³ Podle: Mourek, str. 266

³⁴ Firmy u hranic s Německem lákají turisty na značku ekoregionu, zpráva ČTK 15. 4. 2004

³⁵ Podle: Mourek, str. 265

globální turistice... Potřebujeme novou etiku cestování, na jejímž základě se lidé začnou tázat po smyslu a důležitosti svých cest – proč mají potřebu jet pryč, co chtějí nalézt.³⁶

Hana Kolářová

Autorka děkuje za pomoc při přípravě tohoto článku Ondřeji Mirovskému, studentovi PrF Univerzity Karlovy.

Základ tohoto textu vznikl v dubnu 2004 a vyšel v Bedrníku 3/2004. Obsahuje pracovní verzi poznámek pod čarou s některými dalšími zdroji informací. Na http://www.pavucina-sev.cz/pdf/bedrnik_kveten_2004.pdf najdete ilustrace k textu, další články k tématu, včetně didaktických a návodných. Bedrník, časopis pro ekogramotnost, je určen především pro učitele, ale i další zájemce o udržitelný rozvoj, životní prostředí a příbuznou tematiku.

³⁶ David Nicholson-Lord, Zelená tragédie, Sedmá generace 7-8/2003. Přeložil Petr Švec z Resurgence 212, květen/červen 2002.